

Pracovní úkoly

1. Změřte dynamickou viskozitu destilované vody při pokojové teplotě metodou výtoku kapaliny kapilárou z Mariotteovy láhve.
2. Určete teplotní závislost kinematické viskozity destilované vody v oboru teplot od 20 °C do 60 °C pomocí Ubbelohdeova viskozimetru.
3. Sestrojte graf teplotní závislosti kinematické viskozity. Určete aktivační energii děje.

Teoretická část

Dynamická viskozita η vyjadřuje úměrnost mezi tečným napětím mezi vrstvami proudící reálné kapaliny a změnou rychlosti ve směru kolmém k proudu [1]. Kinematická viskozita ν je pak definovaná jako podíl dynamické viskozity a hustoty ρ

$$\nu = \frac{\eta}{\rho}. \quad (1)$$

Viskozita se řadí mezi transportní jevy, jde o přenos hybnosti mezi sousedními vrstvami kapaliny prostřednictvím molekul. Tento proces je tepelně aktivovaný, lze charakterizovat vztahem

$$\eta(T) = \eta_0 \exp\left(\frac{\varepsilon_A}{k_B T}\right), \quad (2)$$

ε_A je aktivační energie, k_B Boltzmanova konstanta, T termodynamická teplota a η_0 konstanta.

Pro měření lze využít kapilární viskozimetry, pro které platí Poiseuillův vztah

$$V = \frac{\pi r^4 p t}{8 \eta l}, \quad (3)$$

V je objem kapaliny která za dobu t při přetlaku p proteče laminárním prouděním trubicí o poloměru r délky l .

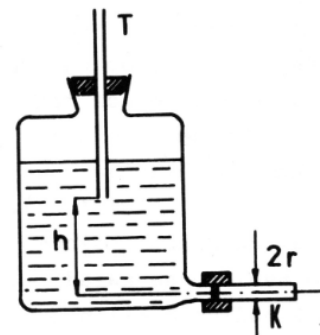
Podmínka laminárního proudění lze ověřit pomocí výpočtu Reynoldsova čísla Re podle vzorce

$$Re = \frac{2r\rho u}{\eta}, \quad (4)$$

kde u je střední rychlost proudění v trubici. Pokud platí $Re < 2 \cdot 10^3$, považujeme proudění za laminární. Samotné měření je provedeno pomocí Mariotteovy lahve (Obr. 1), jejíž konstrukce zaručuje vytékání kapaliny pod stálým přetlakem

$$p = \rho h g, \quad (5)$$

kde h je vzdálenost mezi spodním koncem trubice T a osou kapiláry K, ρ hustota kapaliny a g tíhové zrychlení.

Obr. 1 Mariotteova lahev

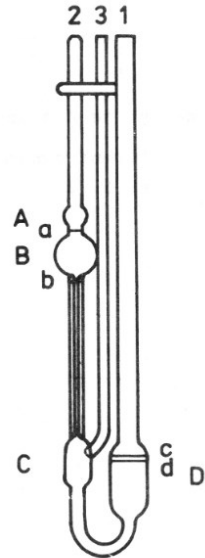
Dynamickou viskozitu pak spočteme podle vzorce

$$\eta = \frac{\pi r^4 \rho h g t}{8 \nu l}. \quad (6)$$

Poměrné měření kinematické viskozity a její závislost na teplotě můžeme změřit pomocí Ubbelohdeova viskozimetru (Obr. 2), kterým za různých teplot měříme dobu t , za kterou projde kapalina mezi ryskami a a b. Pro výpočet se použije vzorec

$$\nu = kt, \quad (7)$$

kde k je kalibrační konstanta přístroje.

Obr. 2 Ubbelohdeův viskozimetr

Výsledky měření

Podmínky měření

Teplota v laboratoři byla $T_{RT} = (24,6 \pm 0,4) ^\circ\text{C}$, atmosferický tlak $p_{RP} = (991,3 \pm 0,2) \text{ hPa}$ a vlhkost vzduchu $\phi_{RH} = 40,9\%$.

Kalibrační konstanta Ubbelohdeova viskozimetru je zadaná $k = 0,003003 \text{ mm}^2 \cdot \text{s}^{-2}$, rozměry kapiláry v Mariotteově láhvi byly zadané jako $l = (146 \pm 2) \text{ mm}$, $d = (1,29 \pm 0,03) \text{ mm}$. Uvažujeme používání destilované vody, její teplotu při měření v Mariotteově láhvi předpokládáme shodnou s teplotou v laboratoři T_{RT} , její hustotu tedy uvažujeme $\rho = (996,1 \pm 0,3) \text{ kg} \cdot \text{m}^{-3}$ [2], chyba odpovídá možným teplotním výkyvům až 1°C .

Jako tíhové zrychlení bereme tabulkovou hodnotu [3] $g = (9,810 \pm 0,001) \text{ m} \cdot \text{s}^{-2}$, Boltzmannovu konstantu uvažujeme [4] $k_B = (1,3806485 \pm 0,0000008) \cdot 10^{-23} \text{ J} \cdot \text{K}^{-1}$.

Měření dynamické viskozity

Dynamická viskozita byla měřena pomocí Mariotteovy láhve.

Rozdíl výšek spodního konce trubice a osy kapiláry byl určen pomocí katetometru jako $(63 \pm 1) \text{ mm}$, jelikož katetometr není upevněn a není na něm možno měřit s přesností, kterou přístroj poskytuje, je chyba nadhodnocena.

Destilovaná voda byla vypouštěna z Mariotteovy láhve do odměrného válce, čas byl měřen s přesností 10^{-2} s , kvůli možné prodlevě mezi vypnutím stopek a úplným uzavřením uzávěru na kapiláře uvažujeme chybu $\sigma_{tM} = 1 \text{ s}$.

Kapiláru uvažujeme kruhového průřezu s poloměrem $r = \frac{d}{2} = (0,64 \pm 0,02) \text{ mm}$. Po přibližném odkapání měřeného objemu kapaliny byl objem přeměřen pomocí menšího odměrného válce s nejmenším dílkem 1 ml . Protože při určování objemu v menším odměrném válci nemuselo dojít k přelití veškerého objemu (ve válci zůstalo několik kapek), jako chybu při měření objemu budeme uvažovat $\sigma_V = 2 \text{ ml}$.

Měření bylo provedeno celkem čtyřikrát, dvakrát pro objem kolem 200 ml a dvakrát pro objem kolem 100 ml .

Naměřené hodnoty a vypočtené hodnoty dynamické viskozity podle vzorce (6) jsou v tabulce 1. Chyby jednotlivých výsledků byly určeny podle zákona šíření chyb vzorcem

$$\sigma_{\eta_i} = \eta_i \sqrt{4 \left(\frac{\sigma_r}{r}\right)^2 + \left(\frac{\sigma_\rho}{\rho}\right)^2 + \left(\frac{\sigma_h}{h}\right)^2 + \left(\frac{\sigma_g}{g}\right)^2 + \left(\frac{\sigma_{tM}}{t}\right)^2 + \left(\frac{\sigma_V}{V}\right)^2 + \left(\frac{\sigma_l}{l}\right)^2}.$$

Tabulka 1: Naměřené hodnoty při vytékání v Mariotteovy láhve a dopočtená dynamická viskozita

$V \text{ [ml]}$	$t \text{ [s]}$	$\eta \text{ [} 10^{-3} \text{ Pa} \cdot \text{s]}$
207	738	$1,01 \pm 0,07$
205	660	$0,91 \pm 0,06$
102	340	$0,94 \pm 0,06$
111	373	$0,95 \pm 0,06$

Výsledná viskozita byla určena jako průměr dopočtených hodnot, výsledná chyba byla spočtena podle vzorce

$$\sigma_\eta = t_n \sqrt{\sum \frac{1}{n^2} \sigma_{\eta_i}^2},$$

t_n je studentův koeficient a n počet měření.

Výsledkem je $\eta = (0,95 \pm 0,04) \cdot 10^{-3} \cdot \text{Pa} \cdot \text{s}$.

Měření teplotní závislosti kinematické viskozity

Pomocí Ubbelohdeova viskozimetru bylo provedeno měření viskozity v teplotním rozsahu $20 \text{ }^\circ\text{C}$ až $60 \text{ }^\circ\text{C}$, z naměřených hodnot byla podle (7) dopočtena kinematická viskozita a podle vyjádření z (1) dynamická viskozita. Tyto hodnoty jsou spolu s hustotou destilované vody pro příslušnou teplotu podle [5] v tabulce 2. Teplota byla měřena rtuťovým teploměrem s chybou $\sigma_T = 0,5 \text{ }^\circ\text{C}$, chyba v hustotě ale odpovídá teplotní výchylce až $1 \text{ }^\circ\text{C}$. Při měření času je chyba přístroje oproti reakční době zanedbatelná a uvažujeme $\sigma_{tU} = 0,5 \text{ s}$.

Chyba vypočtené kinematické viskozity je daná vzorcem

$$\sigma_v = v \sqrt{\left(\frac{\sigma_{tU}}{t}\right)^2},$$

chyba dynamické viskozity pak vzorcem

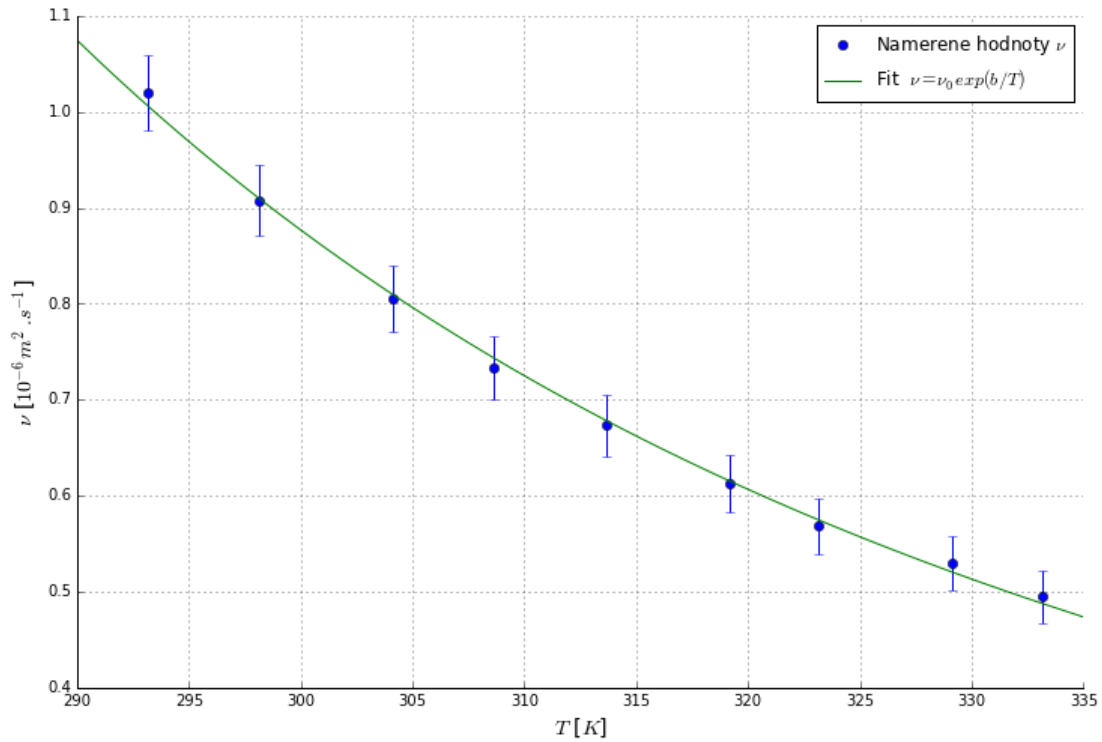
$$\sigma_\eta = \eta \sqrt{\left(\frac{\sigma_v}{v}\right)^2 + \left(\frac{\sigma_\rho}{\rho}\right)^2}.$$

Tabulka 2: Naměřené hodnoty a dopočtené hodnoty viskozity

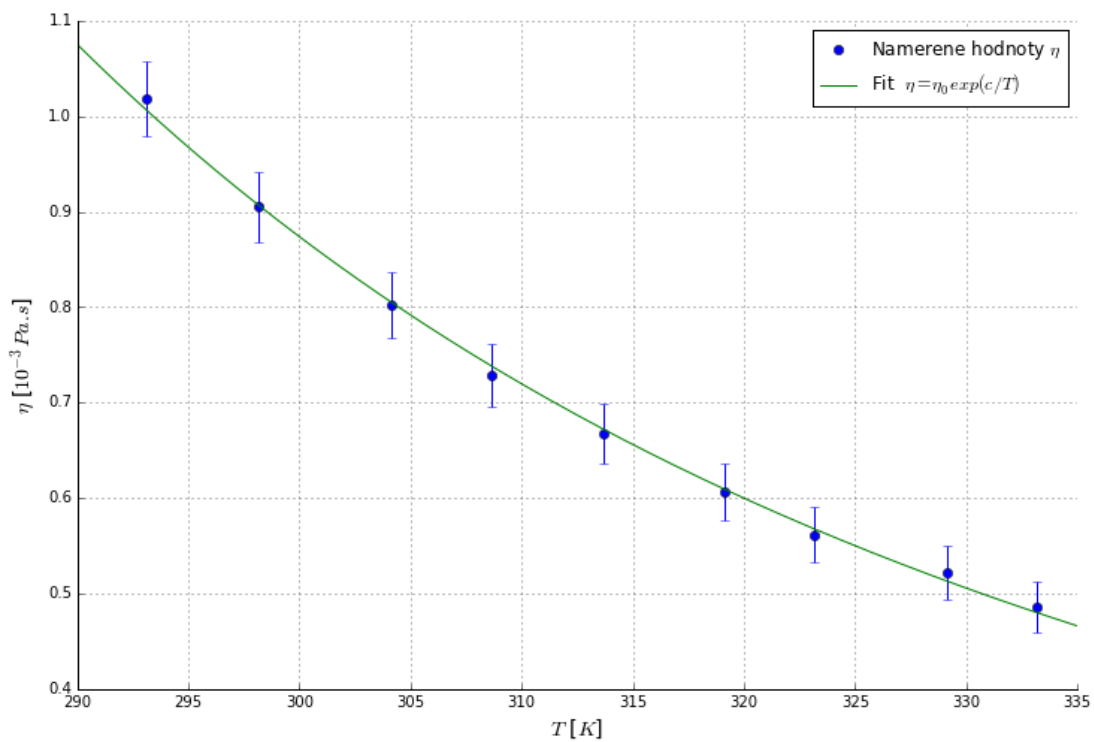
$T [K]$	$t [s]$	$\rho [kg \cdot m^{-3}]$	$\nu [10^{-6} m^2 \cdot s^{-1}]$	$\eta [10^{-3} Pa \cdot s]$
293,2	340,0	$998,3 \pm 0,2$	$1,02 \pm 0,04$	$1,02 \pm 0,04$
298,2	302,3	$997,1 \pm 0,2$	$0,91 \pm 0,04$	$0,91 \pm 0,04$
304,2	268,3	$995,4 \pm 0,3$	$0,81 \pm 0,03$	$0,80 \pm 0,03$
308,7	244,2	$994,1 \pm 0,3$	$0,73 \pm 0,03$	$0,73 \pm 0,03$
313,7	224,1	$992,3 \pm 0,3$	$0,67 \pm 0,03$	$0,67 \pm 0,03$
319,2	203,9	$989,8 \pm 0,4$	$0,61 \pm 0,03$	$0,60 \pm 0,03$
323,2	189,1	$988,0 \pm 0,4$	$0,57 \pm 0,03$	$0,56 \pm 0,03$
329,2	176,3	$985,2 \pm 0,4$	$0,53 \pm 0,03$	$0,52 \pm 0,03$
333,2	164,6	$983,1 \pm 0,5$	$0,50 \pm 0,03$	$0,49 \pm 0,03$

Závislost kinematické viskozity na teplotě je vynesena spolu s exponenciálním fitem v grafu 1. Při fitování předpokládáme chybu teploty za zanedbatelnou. Fitování bylo provedeno pomocí knihovny `scipy.optimize`, funkcí `curve fit` podle rovnice $\nu = \nu_0 \exp\left(\frac{b}{T}\right)$ a s vážením chyby v hodnotách viskozity (na ose y), koeficienty fitu jsou $\nu_0 = (2,4 \pm 0,2) \cdot 10^{-3} m^2 \cdot s^{-1}$, $b = (1770 \pm 31) K$. Chyby fitu byly určeny z kovarianční matice, kterou funkce `curve fit` vypočítala, jedná se tedy jen o statistické chyby a nejsou v nich zohledněny chyby měření.

Závislost dynamické viskozity na teplotě je vynesena spolu s exponenciálním fitem v grafu 2, fitování bylo se stejnými předpoklady provedeno stejně jako pro kinematickou viskozitu. Výsledné koeficienty jsou $\eta_0 = (2,1 \pm 0,2) \cdot 10^{-3} Pa \cdot s$ a $c = (1810 \pm 29) K$.

Graf 1: Závislost kinematické viskozity na teplotě

Graf 2: Teplotní závislost dynamické viskozity

Z koeficientu c můžeme vypočítat aktivační energii pomocí vztahu

$$\varepsilon_A = c k_B,$$

chybu určíme zákonem přenosu chyb podle vzorce

$$\sigma_{\varepsilon_A} = \varepsilon_A \sqrt{\left(\frac{\sigma_c}{c}\right)^2 + \left(\frac{\sigma_{k_B}}{k_B}\right)^2}$$

Výsledná aktivační energie je $\varepsilon_A = (2,50 \pm 0,04) \cdot 10^{-20} \text{ J}$.

Diskuze

Měření pomocí Mariotteovy láhve za použití Poisseuillova vztahu předpokládá laminární proudění. Výpočtem podle (4), kde jako střední rychlost proudění použijeme vztah $u = \frac{V}{t\pi r^2}$ dostáváme pro všechna měření Reynoldsovo číslo kolem hodnoty $Re = 300$, předpoklad na laminární proudění je tedy splněn. V místnosti při měření docházelo k teplotním změnám, ty jsou ale zahrnuty v chybě hustoty, což bylo ověřeno měřením teploty vody po odkapání ve větším odměrném válci. Měření s 200 ml odkapané vody jsou přesnější, protože se díky většímu objemu minimalizuje relativní chyba. Velký vliv na chybu má poloměr kapiláry, u kterého předpokládáme kruhový průřez a neověřujeme zadaný rozměr. S ohledem na tyto skutečnosti by bylo vhodné provést přeměření nebo ještě navýšit chybu této hodnoty. Měření katetometrem bylo s mnohem menší přesností než přístroj umožňuje, protože přístroj nebyl pořádně upevněný aby byla zajištěna jeho nehybnost, chyba tohoto měření tedy byla odhadnuta na 1 mm.

S tabulkovou hodnotou [6] dynamické viskozity $\eta = 0,8891 \cdot 10^{-3} \cdot \text{Pa} \cdot \text{s}$ se měření Mariotteovou láhví shoduje v rámci dvou směrodatných odchylek.

Při měření Ubbelohdeovým viskozimetrem můžeme teplotu považovat za dostatečně přesnou, stálá teplota byla udržována pomocí vodní lázně, ve které docházelo k proudění vody, viskozimetr byl tedy zahříván téměř rovnoměrně. Zanedbáním chyby v hodnotách teploty pro účely fitu se nedopouštíme systematické chyby. Odchytky získané z kovarianční matice při fitování odpovídají pouze chybě statistické, výsledné hodnoty jsou ale zatíženy ještě chybou měření, která nebyla nijak započtena, chyby v koeficientech jsou tedy podhodnocené. Odečtení aktivační energie z přepočtené dynamické viskozity nám dává přesnější výsledek, protože zahrnuje i teplotní změny hustoty kapaliny.

Ubbelohdeův viskozimetr byl zhotoven ze skla, teplotní roztažnost materiálu tedy můžeme kompletně zanedbat.

Ve všech měřeních předpokládáme používání destilované vody, použitá voda je však pravděpodobně znečištěná a její vlastnosti, včetně transportních jevů, se mohou mírně lišit od tabulkových hodnot. Dále se projevuje reakční doba člověka, která neumožňuje přesnější měření časových údajů.

Závěr

Pomocí Mariotteovy láhve byla změřena dynamická viskozita destilované vody za pokojové teploty $T_{RT} = 24,6 \text{ }^\circ\text{C}$ jako $\eta = (0,95 \pm 0,04) \cdot 10^{-3} \cdot \text{Pa} \cdot \text{s}$, což je s tabulkovými hodnotami shodné v rámci dvou směrodatných odchylek.

Pomocí Ubbelohdeova viskozimetru byla určena teplotní závislost kinematické i dynamické viskozity mezi $20 \text{ }^\circ\text{C}$ a $60 \text{ }^\circ\text{C}$, která je vynesena v grafech 1 a 2. Ze závislosti dynamické viskozity na teplotě byla dopočtena aktivační energie $\varepsilon_A = (2,50 \pm 0,04) \cdot 10^{-20} \text{ J}$.

Seznam použité literatury

- [1] Měření viskozity. Studijní text k fyzikálnímu praktiku. Fyzikální Praktikum [online]. [cit. 2018-05-18]. Dostupné z:
http://physics.mff.cuni.cz/vyuka/zfp/_media/zadani/texty/txt_112.pdf
- [2] Tabulky fyzikálních konstant [online]. [cit. 2018-05-18]. Dostupné z:
http://fyzika.fce.vutbr.cz/doc/vyuka_schauer/tabulky.pdf
- [3] J. Brož, V. Roskovec, M. Valouch, Fyzikální a matematické tabulky, SNTL, Praha 1980
- [4] CODATA Value: Boltzmann Constant [online]. [cit. 2018-05-19]. Dostupné z:
<https://physics.nist.gov/cgi-bin/cuu/Value?k>
- [5] MESSE, Jean Yves. Therm Excel: Physical characteristics of water at the atmospheric pressure [online]. [cit. 2018-05-19]. Dostupné z:
http://www.thermexcel.com/english/tables/eau_atm.htm
- [6] Water – Dynamic and Kinematic Viscosity [online]. [cit. 2018-05-23]. Dostupné z:
https://www.engineeringtoolbox.com/water-dynamic-kinematic-viscosity-d_596.html